

12. Ларин О. Н. Теоретические аспекты развития транзитного потенциала транспортных систем [Электронный ресурс] / О. Н. Ларин // Транспорт Урала. – № 2 (17). – Режим доступа : usurt.ru/transporturala/archiv/010-15.pdf. – Назва з екрана.

13. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12 лютого 2007 № 105/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=105%2F2007.

14. Історія митної справи в Україні / [Колесников К. М., Морозов О. В., Виноградов Г. М. та ін.] ; за ред. П. В. Пашка, В. В. Ченцова ; вступне слово О. Б. Єгорова. – К. : Знання, 2006. – 606 с.

15. Стасюк Н. С. Концептуальні основи стратегічного аналізу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/...4/268_Stanasiuk_20_4.pdf

УДК 342.1

О. В. Суший, кандидат філософських наук, доцент
Національної академії державного управління
при Президенті України, докторант кафедри
державної політики та управління
політичними процесами

КУЛЬТУРНО-ПОЛІТИЧНА БІНАРНІСТЬ ДЕРЖАВНОСТІ

У статті націогенезис розглянуто як процес культурного та соціально-політичного самовизначення. Визначено соціально-матеріальні (інституційні) та психосоціальні аспекти державності.

Ключові слова: *державність; культура; нація; національна держава.*

The issues of genesis nation's is analyzed in this article, as well as a phenomena of cultural political binarity. The institutional and psychosocial factors of state transformation is highlighted.

Key words: *state development; culture; nation; nation-state.*

Постановка проблеми (постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями). У сучасному глобальному світі центральною проблемою стає управління та функціонування державності в етнічно розділених країнах. Загострення етнонаціонального чинника змусило уряди національних держав переосмислювати сутність таких явищ, як самовизначення, національна держава, мультикультуралізм, а в політичній риторичі з питань національної безпеки все частіше стало з'являтися поняття “культурний код” як домінанта цілісності національної державності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття). Продукування ідей щодо значення культурних та соціально-політичних чинників національно-державного будівництва має давню історію, яка набула свого оформлення в сучасній моделі “культурно-політичної бінарності”. Класичними стали праці західних націологів Б. Андерсона, П. Бурдье, Ю. Габермаса, Дж. Гатчинсона, Е. Гелнера, К. Дойча, Ф. Майнеке,

© **О. В. Суший, 2012**

Р. Патнема, Е. Сміта та ін. У вітчизняній етнополітичній думці питання міжнаціональної злагоди ґрунтовно розглядаються в працях В. Вилкова, А. Колодій, О. Картунова, Г. Касьянова, О. Майбороди, М. Михальченко, Ю. Римаренко, С. Римаренко, В. Трощинського, Л. Шкляра та ін. Соціальна гуманітаристика в умовах зростаючих хвиль світових змін ще у другій половині ХХ ст. спрямувала свій рух у русло нового магістрального шляху (так званий “культурний поворот”), що сприяло загальній гуманізації та аксіологізації сучасних досліджень. Питання мультикультуралізму й толерантності у їх зв’язку із загрозами міжетнічних та міжконфесійних конфліктів набувають надзвичайно широкої дискусійності, не залишаючи байдужими майже жодного науковця.

Мета статті (формулювання цілей статті (постановка завдання). Поняття “державність” і “держава” мають спільний корінь, але вони не тотожні. Їх “генетична” сполука криється саме в сутності націогенезису як процесу культурного та соціально-політичного самовизначення. Спостереження цього процесу дозволяє виявити соціально-матеріальні (інституційні) та психосоціальні аспекти державності, що подеколи передують появі держави. Власне, це й визначаємо *метою* статті, що контекстуально пов’язана з сучасними проблемами реформування української державності.

Виклад основного матеріалу (виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів). Сучасне розуміння національної держави ґрунтується на визнанні її відповідності ідеї нації. Оголошений Великою французькою революцією 1789 р. принцип самовизначення націй, згідно з яким кожен народ суверенний і має право на утворення власної держави, дав потужний стимул становленню суверенних національних держав та політико-правової інституціалізації “суверенітету народу”. Їх реалізація, власне, й визначила поступ модерної (національної) держави з її новою системою взаємозв’язків, які консолідували соціокультурно розрізнену масу індивідів і груп у громадянську націю – легітимного суверена державної політики. Одразу зазначимо, що сучасне розрізнення понять “національна держава” та “нація-держава” пов’язано з тим, що засадний принцип самовизначення “одна нація – одна держава”, поширений у період національно-визвольної боротьби XVI–XIX ст., більше становить ідеал – держава зі значною мовною, релігійною однорідністю населення, об’єднаного спільністю символів, – до вимог якого наближується небагато сучасних національних держав.

Щодо становлення національних держав існують різні погляди, але в головному їх єднає декілька принципових положень, пов’язаних з триединою сутністю націотворення – політичною, етнічною, культурною (цивілізаційною), тобто безперервністю історичних (етнічних/культурних) традицій нації та визнанням її політичного статусу.

Перше положення пов’язано з визначенням нації як історичної спільності народу, яка (спільність) викристалізовується як виразніша самобутність. Підвалини націогенезису, на думку одних дослідників, становить спільна культурна (етнічна) спадщина народу, найважливіші з яких – спільна мова, література, релігія, традиції (К. Реннер, Г. Сетон-Вотсон, Е. Сміт). Інші наголошують на властивостях національної психології та національного характеру, що уособлюють народний дух, історичну свідомість та колективну пам’ять (Е. Ренан, О. Бауер, Р. Емерсон, У. Сульцбах). Зрештою, націю згуртовує спільна політична історія та спільний (національний) дух творення. У цілому, акцентуючи на об’єктивних та суб’єктивних прикметах – загальній культурі, почутті єдності та солідарності, національній ідентичності тощо, автори змальовують об’єднану спільним місцем проживання та походженням людську (етнічно або культурно споріднену) спільноту, яка має своєрідний набір способів і змістів мислення та сприйняття й становить населення держави. Для визначення нації не вистачає тієї прикмети, того потужного чинника, завдяки якому народ перетворюється з підданих на громадян.

Звідси наступний бік питання, пов'язаний з усвідомленням народу своєї політичної суб'єктності, ствердженням нації як завершеного стану політичної консолідації народу, що набуває інституційного оформлення в нації-державі. Тут держава виступає як формальна, зовнішня цілісність, а нація – як її внутрішній бік, її внутрішній зміст [1, 20]. Коли народ, що має спільне культурне (етнічне) походження, отримує право на самоуправління, тоді національність і підданство збігаються. Саме в цьому полягає міць суверенної держави – вона пропонує перспективність як культурної єдності, так і політичної всеєдності [2, 352–353].

Важливу роль у політичній консолідації народу відіграють політична й духовна еліти. Серед істориків побутує думка, що у Західній Європі формування модерних національних держав – справа державних політиків, тоді як у Центральній і Східній Європі саме поети, філологи та історики створювали національності [3]. Підставою для такої думки є те, що історично частина націй формувалася насамперед у межах централізованих держав, так би мовити “згори”, на основі однієї або декількох близьких етнічних (культурних) народностей (Франція, Англія, США), тому процес націотворення відбувався паралельно з процесом формування централізованої держави, політична еліта якої була порівняно культурно однорідною. У межах поліетнічних держав (Італія, Австро-Угорщина, Туреччина, Росія), за браком міцних політичних та економічних еліт, власної державності чи територіальної єдності, національний проект відбувався “зсередини” як вираження самобутнього характеру національної культури, її одвічне призначення [4, 264–272].

Зрештою, поштовхом до національного пробудження стає зміна світоглядних настанов, уявлень про світ і природу влади, які в цілому визначили нові орієнтири у взаємовідносинах людини і держави – свободу, юридичну рівність, верховенство закону, універсальність прав людини. Зростання індивідуалістичного почуття свободи породжує новий тип особистості, на зміну колективного суб'єкта “Ми” (народ) на авансцену історії виходить індивідуалістичний суб'єкт “Я” (громадянин) – “утілення спільного у волі одиниць”, що володіє як юридичним, так і політичним суверенітетом. Цей могутній суб'єктивний чинник створив соціально-психологічний ґрунт для виникнення ідеї нації і в перспективі – для матеріалізації цієї ідеї [5, 103].

Ідея громадянства розвивається з поняттям самовизначення¹, що пов'язано з іменами таких мислителів як Дж. Локк, Г. Гроцій, Е. Де Ваттель, Ж.-Ж. Руссо. Народ перетворюється на громадянську націю, відчувши свою природну політичну спільність, “загальну волю” самостійно визначати власну долю. Власне в національно-державницькому самовизначенні, у співпричетності людини до державності найповніше оформлюється світовідчуття вільної людини та самостверджується нація. Утворення незалежної національної державності – це процес і результат єднання державно-політичного механізму з соціально-культурним організмом, де самовизначення стає відповіддю на необхідність нації бути політично суб'єктною [6, 27, 29].

Отже, державність, по-перше, є публічно-владною формою організації соціально-стратифікованого суспільства, вона об'єднує всіх членів даного суспільства та постає у вигляді системи відносин, норм, інституцій публічної влади [7, 135]. По-друге, державність – це спосіб самовиявлення національного життя, внаслідок чого держава стає суб'єктом міжнародних відносин [6, 27]. Зрештою, державність уособлює сучасний принцип взаємовідносин людини і держави, що ґрунтується, з одного боку, на гуманістичних орієнтаціях держави, на забезпеченні та захисті прав людини, а з іншого – на нових принципах реальної взаємодії державної влади та громадян, опосередкованих публічним простором комунікативних практик.

¹ Ремарка: оскільки самовизначення у статті розглядається як соціокультурний процес, автор свідомо обходить правовий аспект “самовизначення народів”.

Сучасна національна держава являє собою неоднорідне в конфесійному та етнокультурному плані утворення, яке міцно скріплене національною ідентичністю та загальнозначущими цінностями демократії, рівності прав, панування закону, свободи слова тощо. Мультикультуралістський політичний проект, який уперше почав реалізуватися в емігрантських країнах Нового світу, в нинішній час став одним із важливих чинників національної політики багатьох країн. Для західних країн цей проект по суті став альтернативою поширеній концепції “плавильного тигля”, що в умовах сучасних глобальних викликів, за висловом американського політика П. Б’юкенена, більше схожий на “салатник”. Власне, сучасна масова міграція представників інших рас, релігій та культур, яку часом називають новим великим переселенням народів, похитнула відносну гомогенність західноєвропейських країн, загрожуючи, за П. Б’юкененом, змінити не лише етнічний склад населення, але й у цілому історично сформований образ Заходу з його характером та устоями [8].

Якщо США історично розв’язували цю проблему шляхом культурної/етнічної асиміляції, то сучасні західноєвропейські країни – шляхом інтеграції без асиміляції, проголошуючи культурний плюралізм як такий, що збагачує країни імміграції. Відкритість щодо співіснування різних форм культурного життя знайшла своє відображення у визнанні колективних прав і свобод – групових інтересів, ідентичності, мови й культурного членства тощо, що мало сприяти міжкультурній толерантності, гармонійній взаємодії етнокультурних груп та їх інтеграції в національне співтовариство. По суті, мультикультуралізм став важливою складовою різноманітних соціальних практик розвинених країн Заходу, виступаючи як вагомий компонент політичних рішень та дій (як самостійний політичний проект), журналістського дискурсу та діяльності мас-медіа, новацій у світі літератури та мистецтва, системи виховання та освіти, мови повсякденного спілкування [9, 12].

Утім реальне повсякдення внесло свої корективи в мультикультурний проект, певною мірою підтвердивши побоювання щодо загроз мультикультуралізму. Можна простежити деякі тенденції, які змушені враховувати сучасні уряди західноєвропейських держав. Одна пов’язана з небажанням етнічних спільнот асимілюватися і ставати схожими на інші (тобто корінного населення), інша – з тим, що право меншин на відмінності не набувало достатнього урівноваження щодо корінного населення та суспільства в цілому. Зрештою, відособлене існування культур стримує природний процес їх зближення, демонструючи не надто суттєві культурні відмінності там, де набагато корисніше підкреслити схожість та єдність. Нестача національної ідентичності спричинила зростання міжетнічної, міжконфесійної напруги та поширення екстремістських ідей.

Поширення масової, в тому числі незаконної, міграції, зростання міжетнічної та міжконфесійної напруги, що нині для всього світу стають загрозою руйнування національно-державної цілісності й розділення суспільства, змусив лідерів провідних західноєвропейських країн оголосити про кризу реалізації проекту мультикультуралізму. На думку політичних діячів, політика мультикультуралізму з її гуманістичною спрямованістю на розвиток та збереження культурних відмінностей (різноманіття мов, традицій, етносів та культур) як усередині країн, так і у світі в цілому, стала причиною розмивання національної ідентичності та виявилася нездатною розв’язати питання інтеграції та асиміляції.

На нашу думку, поширення цінностей націоналізму стає відповіддю на властиву сучасній постмодерній дійсності тенденції, а саме – “розчинення” соціальної (культурної, етнічної) та загальної самотності людини. В інтерпретації постмодерністів (З. Бауман, Ж. Бодрійяр), сучасний цивілізаційний світ розвивається в напрямку затвердження світу симулякрів та симуляцій, які “підмінюють” реальний світ ілюзією реальності, розмивають значення сучасних та історичних процесів, сприяють втраті соціальної та історичної пам’яті, стирають уявлення щодо нормативності та девіації тощо. У сучасному постмодерному світі мат-

риця психічних цеглинок стає основою не лише психічної реальності, а й того, що нею породжується, – соціального символічного світу і його соціально-матеріального втілення [10, 30]. “Психосоціальна інфляція” і структурна розмитість важливих сфер колективної психіки стає серйозною перешкодою для інтеграційних процесів у суспільстві та спричиняє патопсихологічний стан, у якому, зокрема, перебувають сучасні пострадянські країни (Україна, за даними моніторингу загальносистемних змін (Л. Бурлачук, Е. Афонін, О. Донченко) з 2006 р. перебуває в цьому стані).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Державність виступає системотвірною формою політичної, економічної, соціокультурної організації життєдіяльності суспільства, яка породжена ходом його соціально-історичного розвитку. Вона постає як підвалина всього матеріального і психосоціокультурного буття народу, результат складної взаємодії історичних, політичних, культурних, соціально-психологічних, географічних чинників, випадковостей, зовнішніх впливів та внутрішніх процесів. Елементи державності можуть з’являтися тоді, коли самої суверенної держави ще не існує, і тільки за сприятливих умов державність історично розвивається в суверенну державу. Власне через реформування державності, що, крім інституційної (соціально-матеріальної) реструктуризації, має супроводжуватися змінами психосоціальної культури, домінуючої в той чи інший період суспільно-історичного розвитку у самосвідомості “всезагальної людини”, здійснюється розбудова держави. У контексті проблем реформування української державності вбачаємо доречним розглянути психосоціокультурні чинники державності.

Список використаних джерел:

1. Ребет Л. Теорія нації / Лев Ребет. – Репр. вид. – Львів : Державність, 1997. – 192 с.
2. Кирилюк Ф. М. Філософія політичної ідеології / Кирилюк Ф. М. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 520 с.
3. Грицак Я. Нариси з історії України: формування української модерної нації / Я. Грицак [Електронний ресурс]. – К. : Генеза, 1996. – 360 с. – Режим доступу : <http://history.franko.lviv.ua/PDF%20Final/Grycak.pdf>.
4. Націоналізм: Антологія. – 2-ге вид. / уряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2006. – 684 с.
5. Касьянов Г. В. Теорії нації і націоналізму / Касьянов Г. В. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.
6. Римаренко С. Найвище з прав – право “людьми зватися” / С. Римаренко // Віче. – 2002. – № 4. – С. 27–33.
7. Политико-правовые ценности: история и современность / [В. Г. Графский, Д. В. Дождев, Н. Н. Ефремова и др. ; под ред. В. С. Нерсесянца]. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 256 с.
8. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада [Електронний ресурс] : реферат книги / Патрик Дж. Бьюкенен // Вестник Европы. – 2004. – № 1. – Режим доступу : <http://magazines.russ.ru/vestnik/2004/11/bu29-pr.html>.
9. Низамова Л. Идеология и политика мультикультурализма: потенциал, особенности, значение для России / Л. Низамова // Гражданское общество в многонациональных и поликонфессиональных регионах : материалы конф. : Казань, 2–3 июня 2004 г. / под ред. А. Малашенко ; Моск. центр Карнеги. – М. : Гендальф, 2005. – С. 9–30.
10. Афонін Е. Проблема психологічного феномена проєкції в політиці / Е. Афонін, О. Донченко // Політичний менеджмент. – 2009. – № 4 (37). – С. 28–43.